

Formation of communicative-speaking competence of future social workers by a competent approach

Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників за компетентнісним підходом

Liudmyla Berezovska

Людмила Березовська

В умовах стрімких технологічних і трансформаційних процесів у системі освіти зростає вимога до підготовки майбутнього соціального працівника, здатного реагувати на нові виклики сьогодення, вирішувати складні професійні завдання, бути мобільним, творчим, креативним, самостійно приймати рішення, самовдосконалюватися в професії з метою отримання нових знань, що є необхідною умовою її модернізації. Освіта – пріоритетний напрям розвитку суспільства; від якості надання освітніх послуг залежить підготовка висококваліфікованого, компетентного, конкурентоздатного фахівця. Зважаючи на це, основна увага провідних європейських країн та США спрямована на інвестиції в систему освіти, оновлення її змісту та технологій відповідно до сучасних потреб на ринку праці, створення умов для розвитку необхідних компетентностей, що сприятимуть ефективності й продуктивності праці, досягнення професійного та особистісного саморозвитку майбутнього фахівця. У зв'язку з цим актуалізується проблема професійної підготовки студентів, майбутніх соціальних працівників, які повинні оволодіти не лише системою теоретичних знань, але й сформованими практичними вміннями комплексно підходити до вирішення проблемних ситуацій, прогнозувати поведінку партнера, протидіяти труднощам та життєвим негараздам, адаптуватися до складних реалій життя, володіти комунікативними та управлінськими навичками, налагоджувати міжособистісні взаємини, брати участь у програмах міжнародних грантів, займатися громадською діяльністю. Все це зумовлює

оновлення змісту фахової підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах компетентнісного підходу, що розглядається як один із продуктивних інноваційних підходів у підготовці фахівця здатного до ефективної професійної діяльності.

Концептуальні основи компетентнісного підходу в системі вищої освіти висвітлено у працях українських (І. Бех, Н. Бібік, А. Богуш, І. Єрмаков, О. Кононко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.) та зарубіжних (Дж. Боуден, Дж. Равен, Р. Стенберг, А. Стуф, Р. Уайт, Р. Хайцгерті та ін.) учених. Формування професійно-комунікативної компетентності фахівця соціальної сфери досліджували С. Архипова, Р. Вайнола, Д. Годлевська, О. Канюк, А. Капська, І. Козубовська, Н. Кузьміна, В. Поліщук та ін. Водночас, не зважаючи на численні наукові дослідження, теоретичні питання компетентнісного підходу потребують виокремлення ключових компетентностей у відповідності до нових освітніх програм та стандартів, що дозволить майбутньому соціальному працівникові швидко адаптуватися до нових суспільних викликів, опанувати навичками «soft skills», вирішувати нетипові завдання та практичні проблеми в соціальній роботі.

Метою статті є розкриття сутності поняття «компетентнісний підхід» та особливостей формування у майбутніх соціальних працівників комунікативно-мовленнєвої компетентності на його засадах.

Зважаючи на те, що ключовим поняттям статті є «компетентнісний підхід», логіка дослідження вимагає з'ясування сутності дефініцій «компетенція» та «компетентність».

Поняття «компетенція» у словникових джерелах тлумачиться як: «сукупність знань і вмінь, необхідних для професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [8, с. 149]; поінформованість, обізнаність, авторитетність; добра обізнаність із чим-небудь та коло повноважень якої-небудь організації, установи, або особи» [2, с. 560]; соціальна норма або вимога до освітньої підготовки, необхідна для успішної продуктивної діяльності в певній сфері [4, с. 409]. Поняття «компетентність» визначається як: «відповідність

знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності завдань, що ними виконуються» [7, с. 237]; «загальна здатність людини, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, набутих завдяки навчанню» [13, с. 244]; здатність виконати щось успішно або як необхідне вміння для виконання певного завдання» [15, с. 307].

За визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти, «компетентність» – це спроможність кваліфіковано виконувати завдання або роботу. Вона включає знання, вміння та навички і ставлення, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати означені функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або діяльності [16, с. 3].

М. Пентилюк розглядає компетентність як здатність ефективно і творчо застосовувати знання у міжособистісних взаєминах, виявляти індивідуальні вміння й навички» [5, с. 56]. Англійський психолог Дж. Равен у праці «Компетентність у сучасному суспільстві: вияв, розвиток і реалізація» визначає поняття «компетентність» як необхідну здатність до виконання конкретної дії в певній галузі, що включає вузькопрофесійні знання, предметні навички, способи мислення, відповідальність за свої дії [9, с. 53]. Науковці (С. Адам, В. Байденко, С. Боднар, І. Галяміна, С. Шишов та ін.) вважають, що компетенція – це здатність до певного виду діяльності, яка базується на знаннях і вміннях, що здобуваються у процесі навчання. І. Родигіна зауважує, що компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, а конкретні життєві вміння необхідні будь-якій людині [10, с. 32-33]. Дослідниця О. Овчарук поняття «компетентність» пояснює як інтегровану характеристику особистості, що формується через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [6, с. 5].

Аналізуючи погляди науковців, зазначимо, що на сьогодні не вироблено єдиного погляду на сутність поняття «компетенція» та «компетентність». Основними показниками вчені визначають наявність теоретичних знань та практичних умінь необхідних для вирішення професійних завдань. Підвищена увага вчених до проблеми формування компетентностей указує на те, що вона

має слугувати основою у здійсненні підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності, формуванні знань, практичних умінь і навичок.

На нашу думку, «компетентність» – це досконале виконання певної дії у професійній діяльності, що ґрунтується на знаннях, практичних вміннях та навичках. Це більш ширше поняття, складовими якого може бути сукупність певних компетенцій.

Здійснений аналіз розмежувань ключових понять компетентнісного підходу дає змогу визначити сутність і методологічний вектор його реалізації в межах започаткованого дослідження. Концептуальну базу дослідження впровадження компетентнісного підходу становлять праці українських науковців (І. Бех, А. Богуш, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.), які вважають його одним із перспективних напрямів реформування та модернізації сучасної системи освіти.

За визначенням А. Хуторського, компетентнісний підхід спрямований на набуття особистістю знань і практичного досвіду, вміння переконливо висловлювати свої думки, аргументувати, діяти у нетипових ситуаціях [14, с. 37]. Н. Бібик аналізує компетентнісний підхід як переорієнтацію «з процесу на результат освіти, володіння випускником практичними навичками розв'язання проблем у нетипових ситуаціях» [1, с. 45].

Суголосні з позицією Н. Веселовської в тому, що компетентнісний підхід допоможе задовольнити потреби стейкхолдерів у підготовці висококваліфікованих фахівців, оскільки спрямований на якісні показники досягнень студента, а не на кількісні результати. Таку освіту неможливо «дати», вона здобувається в процесі самонавчання, позитивній мотивації до опанування ґрунтовними знаннями та досягнення кар'єрного зростання [3]. Таким чином, пріоритет компетентнісного підходу вбачаємо у трансформації теоретичних знань у площину практичних умінь і навичок необхідних для здійснення успішної професійної діяльності, розгляду професійно спрямованих ситуацій на міждисциплінарній основі, використанні інтерактивних технологій у процесі навчання.

Зміст компетентностей необхідних для опанування спеціальності 231 «Соціальна робота» визначено у стандарті вищої освіти (перший бакалаврський рівень) галузь знань 23 Соціальна робота [12]. У стандарті схарактеризовано інтегральні, загальні та спеціальні (фахові, предметні) компетентності. До спеціальних компетентностей включено: здатність ініціювати соціальні зміни, розробляти та впроваджувати соціальні проєкти, взаємодіяти з клієнтами та представниками різних соціальних груп та ін. Для опанування студентами, майбутніми соціальними працівниками визначеними в стандарті компетентностями, необхідно посилити практичну спрямованість навчання, забезпечити інтеграцію професійних та лінгвістичних дисциплін з метою комплексного засвоєння знань, які дозволять незалежно від проблемної ситуації сприяти їх вирішенню. Зауважимо, що багато непорозумінь та конфліктних ситуацій у професійній діяльності соціального працівника пов'язані з невмінням спілкуватися, слухати та чути співрозмовника, будувати діалог, оперувати інформацією, встановлювати конструктивні ділові взаємини. Тобто, мова йде про низьку комунікативну компетентність майбутніх соціальних працівників.

Під сформованістю комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників розуміємо складне, інтегроване поняття, що включає фахові знання; високу загальну культуру фахівця; сформовані професійні компетентності (у тому числі мовленнєва компетентність), що забезпечує ефективне спілкування та взаємодію з клієнтом.

Формування у майбутніх соціальних працівників комунікативно-мовленнєвої компетентності відбувалося на лекційних і практичних заняттях у процесі вивчення елективного курсу «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності соціальних працівників», проходження практики (навчальної, виробничої, волонтерської), тренінгів, виконання індивідуально-дослідницьких завдань і спрямовувалося на засвоєння норм та правил професійного, ділового спілкування, мовленнєвий розвиток студентів, володіння невербальними засобами комунікації, перцептивними вміннями, складання діалогів до початкових реплік, моделювання ситуацій, оперування професійною

термінологією. Робота зі студентами носила цілеспрямований, системний характер, оскільки розуміємо, що від змісту, методів та форм навчання залежить досягнення поставленої мети. Вагомим методом у процесі дослідження виступив проблемний (розвивальний) метод навчання, який полягав у створенні потреби в нових знаннях та їх практичному застосуванні в процесі вирішення професійно спрямованих, комунікативно-мовленнєвих завдань. На кожному етапі формувального експерименту (інформаційно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний), добиралися методи, прийоми, технології навчання, спрямовані на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів у процесі фахової підготовки, які відповідали освітньо-пізнавальним можливостям студентів, взаємодоповнювали одне одного, відображали сутність практичної діяльності майбутніх соціальних працівників. У структурі елективного курсу значне місце відведено комунікативно-мовленнєвим вправам та завданням, рольовим та діловим іграм, розігруванню професійно спрямованих діалогів, веденню публічних виступів, вирішенню конфліктних ситуацій, розгляду кейсів та ін.

Проілюструємо прикладами семінарське заняття на тему: «Комунікація – як основа професійної компетентності соціального працівника». У ході обговорення теми заняття було використано інтерактивний метод «мозковий штурм». Студенти обговорювали питання: Які чинники впливають на ефективність комунікації? Що Ви вкладаєте в поняття «професійна компетентність»? Від чого, на Вашу думку, залежить ефективність формування професійної, комунікативно-мовленнєвої компетентності? Які особистісні риси соціального працівника сприяють формуванню комунікативних умінь? Чи притаманні вони Вам?

Проаналізуємо найбільш поширені відповіді студентів. Так, не перше запитання: «Які чинники впливають на ефективність комунікації?» студенти відзначили: вміння порозумітися з клієнтом (43,2 %); встановити довірливі взаємини (39,4 %); комунікабельність, відкритість, щирість, тактовність (30 %); емпатійні вміння (29,7 %). На запитання «Що Ви вкладаєте в поняття

«професійна компетентність»?» більшість (53,2 %) опитаних відзначили: «добра обізнаність у професійній діяльності»; 47 % – досконале володіння як теоретичним так і практичним матеріалом; 43,4 % – знання технологій, форм, методів та способів надання допомоги клієнтам; 39,6 % – вміння професійно вирішувати проблеми клієнтів; 27,1 % – бездоганне виконання соціальним працівником своїх посадових обов'язків. Ефективність формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності, на думку студентів, залежить від використання викладачами сучасних форм і методів навчання (63,2 %), практичної спрямованості завдань (57,4 %), підкріплення теоретичного матеріалу виконанням дій на конкретних прикладах (32 %), позитивній міжособистісній взаємодії між викладачем та студентом (23 %), переважання діалогових форм навчання над письмовим виконанням завдань (19,7 %).

Отже, можна констатувати, що студенти добре обізані з поняттям «професійна компетентність», «комунікативно-мовленнєва компетентність», чітко усвідомлюють які вміння необхідно розвивати для її формування. Водночас, як засвідчили відповіді студентів, ефективність формування комунікативно-мовленнєвої компетентності залежить від добору інноваційних форм та методів навчання спрямованих на вдосконалення практичного досвіду та вмінь, що складають основу професійної діяльності майбутнього соціального працівника.

Використані в ході елективного курсу інноваційні технології навчання, сприяли розвитку практичних умінь необхідних студентам, майбутнім соціальним працівникам для успішного здійснення професійної діяльності. Студенти засвідчили вміння вести ділову бесіду, дискусію, встановлювати міжособистісну взаємодію з клієнтом, оволоділи прийомами і техніками активного слухання, культурою фахового мовлення, професійною термінологією, вмінням здійснювати комунікативно-мовленнєвий супровід клієнта. Викладач слідкував за діяльністю студентів, робив висновки, допускав неточності, створював проблемні ситуації з метою перевірки їх уважності,

впевненості у своїх знаннях, спонукав до роздумів, міркувань, прийняття рішення, прояву творчості, активності, професійної компетентності.

Висновки. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у студентів, майбутніх соціальних працівників на засадах компетентнісного підходу забезпечить прогалину між теоретичною і практичною складовою освітнього процесу, оскільки специфіка підходу полягає в опануванні студентами не лише ґрунтовними теоретичними знаннями, технологіями та методами роботи, а й умінням ними користуватися в процесі безпосередньої практичної діяльності, самостійно приймати рішення, переконливо викладати свої думки наводячи аргументи, дискутувати, вести ділову бесіду, діалог, дотримуючись правил мовленнєвого етикету, використовувати невербальні засоби комунікації для підсилення емоційного зв'язку з клієнтом, знаходити оптимальні шляхи вирішення проблемних ситуацій. Завдання викладача полягало в забезпеченні позитивної атмосфери на занятті, пошуку найбільш ефективних комунікативних технік та засобів механізму впливу для досягнення ефективного результату міжособистісної взаємодії, комунікативно-мовленнєвому супроводу студента для успішного оволодіння професійною, комунікативно-мовленнєвою компетентністю в процесі фахової підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників.

Література

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ. 2004. 111 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Веселовская Н. С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки квалифицированного специалиста. URL : <http://www.auditorum.ru>
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1040 с.

5. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу). *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 51-64.

6. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: монографія / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ. 2004. 112 с.

7. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : «Современное слово», 2005. 720 с.

8. Професійна освіта: Словник: навч. посібник / Укладачі С. У. Гончаренко та ін. За ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.

9. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и социализация. Москва, 2002. 296 с.

10. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 96 с.

11. Современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : «Современное слово», 2005. 720 с.

12. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти від 24 квітня 2019 р. URL <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-sotsialna-robota-bakalavr.pdf>

13. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев. Москва : Сов. энциклопедия, 1983. 839 с.

14. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. Москва: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. 73 с.

15. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English / International students edition. Oxford University Press., 2000. p.1600.

16. Spector, J. Michael-de la Teja, Peana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY./ J. Spector. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. p.1-3.

The article analyses the views of scientists on the concepts of «competence», «competenc», «competence approach»; own views of the definitions given. The expediency of formation of communicative-speaking competence of future social workers on the basis of competence approach is substantiated. The purpose of which is to acquire students not only thorough theoretical knowledge, technologies and methods of work, but also the ability to use them in the process of direct practical activity.

У статті висвітлено аналіз поглядів учених на поняття «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід»; подано власні погляди означених понять; обґрунтовано доцільність формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників на засадах компетентнісного підходу, мета якого полягає в опануванні студентами не лише ґрунтовними теоретичними знаннями, технологіями та методами роботи, а й умінням ними користуватися в процесі безпосередньої практичної діяльності.